

Den russiske politistat

Mette Skak

To bøger skrevet af forfattere med vidt forskellig skrivestil, men begge har begået originale, fremragende og helt uomgængelige analyser, der skærer ind til benet af det Rusland, vi i dag i 2013 står med – Putin version 2.0

Yevgenia Albats. **State Within a State. The KGB and Its Hold on Russia – Past, Present and Future.** *New York: Farrar, Straus & Giroux, 1994, 401 s.*
Brian D. Taylor. **State Building in Putin's Russia. Policing and Coercion after Communism.** *Cambridge University Press, 2011. 373 s.*

Forfatteren bag den første bog, Yevgenia Albats, er en af Ruslands meget respekterede kritiske journalister; hun har en Harvard-grad i både statskundskab og journalistik. Hun gjorde i perestrojka-årene KGB til sin faglige passion, hvorfor hun blev medlem af en statslig kommission nedsat af Gorbatsjov og Jeltsin, som skulle give råd om de fremtidige rammer for de russiske efterretningstjenesters virke. Hendes bog bygger på en helt enestående research og kildeadgang – utallige interviews med KGB-ansatte og indsig

i sagsmapper for såvel ofre som bøddler i systemet – og er skrevet med en nerve, der gør den til en klassiker inden for litteraturen om de skræmmende sovjetiske, nu russiske efterretningstjenester.

Danske medier har vist aldrig viet Albats' fremstilling synderlig opmærksomhed på trods af dens provokerende tese om, at KGB både skabte og stækkede Gorbatsjovs perestrojka. Hun peger på, at selv Jeltsin var med til at mudre opgøret med fortiden på dette kritiske punkt. For det kom aldrig til et retsopgør med den sovjetiske politistat, selv om der skete organisatoriske ændringer og enkelte markante personudskiftninger (Albats, 1994: 197 ff., 224 ff. 298 ff.).

Bogen er højaktuel nu, hvor Rusland styres af KGB-officeren Putin, der dog ikke selv optræder i denne kulegravning af hans gamle arbejdsplads.

En parentes

Grundet KGB's skandaløse rolle som ophav til august-kuppet i 1991, der skete på initiativ af den daværende chef for KGB, Krutjov, (herom læs bogens kap. 6), var KGB i månederne umiddelbart efter mere ydmyg over for kritiske journalister, herunder Albats. Men det foruroligende er hendes overbevisende argumenter for at betragte den tid som blot en parentes i et dybt repressivt, korrump og i nyere tid særdeles politiserende hemmeligt politisk virke op gennem det 20. årh.

Ifølge hende var det, der skete med KGB i forbindelse med Sovjetunionens sammenbrud, en transformation fra at være et instrument for staten til selv på sigt at blive statsmagten.

Sagt med andre ord leverer Albats den analyse, som vores forståelse af Putins Rusland burde hvile på – for først med ham har hendes spådom for alvor fået luft under vingerne. For at få læseren til at forstå, at KGB ikke er noget trivielt foretagende – forstå, at det er helt hen i skoven at sidestille KGB med FBI eller CIA, som mange ellers gør – tager hun læseren tilbage til Lenins Tjeka og Stalins terror. Hun citerer Stalins håndlanger Kaganovitj: *“Vi afviser begrebet retsstat, Hvis nogen, der kalder sig marxist, i ramme alvor taler om en lov-baseret stat og ligefrem bruger begrebet om Sovjetstaten, betyder det, at han afviger fra den marxistisk-leninistiske statslære.”*

(ibid.: 80; anmelders oversættelse). Denne magtfuldkommenhed og KGB's egen magtbrynde bringer Albats til at tale om Sovjets Gestapo.

Ikke, at KGB var almægtig. Formelt havde det sovjetiske kommunistiske parti en hegemonisk stilling som absolut ideologisk og politisk overhøjhed. Men KGB's insiderviden om Gud og hvermand inklusive partitoppen gav KGB en de facto magt til at styrte folk fra magtens tinder, hvilket gjorde KGB endnu mere frygtet end hæren, det tredje ben i den oligarkiske model for den sovjetiske magtstruktur, som Albats udvikler ss. 186 ff.

Følgelig var både partiet og hæren i tiden efter Stalin nærmest i lommen på KGB, ikke omvendt. Det gjaldt i særdeleshed i Andropovs velmagtsdage, da han var chef for KGB (1967-1982). Albats giver forbløffende eksempler på hans mange initiativer, der ikke 'kun' omfattede internering af dissidenter i psykiatriske hospitaler.

I tiden efter Deng Xiaopings reformer i Kina nedsatte Andropov en økonomisk ekspertgruppe som støt-tepædagoger for den sovjetiske regerings daværende *Tværministerielle Råd for Studiet af de Socialistiske Landes Erfaringer*, som helligede sig netop Kina, Jugoslavien og Ungarn (Albats, 1994: 197-198). Med andre ord gjorde KGB hvad man kunne for at skabe et kinesisk, dvs. begrænset reformscenarior, hvor magtstrukturen gik fri.

LITTERATUR

Ifølge Andropovs assistent, Arkadij Volskij, havde Andropov allerede, da han selv lå for døden i februar 1984, anbefalet den energiske Gorbatjov som sin efterfølger på posten som generalsekretær for partiet – brevets ordlyd citeres af Albats (s. 200). Men den reaktionære og småsenile Tjernenkos våbendragerspændte ben for Gorbatjov, og da han endelig kom til, lagde han så forsigtigt og partitro ud, at tingene mudrede til, og vreden vendte sig mod ham.

Hemmeligt memorandum

Da partiet havde fattet, hvor folkestemningen og reformprocessen bar hen, forfattede man i august 1990 – et år før kuppet – et hemmeligt memorandum: *“Nødforanstaltninger for at organisere partiets kommercielle og udenrigsøkonomiske aktiviteter”* (ibid.: 332 f.). Heri anbefaledes det, at partiets uhyre store aktiver blev skjult i alskens dækfirmaer samt at “kun en snæver personkreds blev involveret” i manøvren.

Ophavsmanden til memorandumet begik senere selvmord under mystiske omstændigheder, noget lignende skete for hans medhjælper; et udfald, der næppe skyldtes partiets utilfredshed med kvaliteten af deres arbejde; tværtimod.

Det er slet ikke muligt at få klarhed over, hvad der efterfølgende blev kanaliseret hvorhen – altså hvor mange penge, der blev hvidvasket

eller stuvet af vejen på hemmelige bankkonti i Schweiz etc. Men Albats hævder at have haft adgang til dokumenter, der viser, at også på det punkt havde de sovjetiske kommunister rigtig megen glæde af deres partikammerater i Vesten.

Kort sagt er Albats bog noget af en øjenåbner med hensyn til, hvad der foregik under overfladen i både Sovjetunionen og i Rusland med udgangspunkt i hendes enestående kendskab til KGB's metoder og aktører. Blandt meget andet peger hun på KGB's penetrering af den russisk-ortodokse kirke, hvorfra Pitirim og patriark Aleksej var agenter.

I nutidens Rusland begynder forskningen således at stille skarpt på – surprise, surprise! – de særdeles nære bånd mellem Putins såkaldte *siloviki* (folk fra magtens ministerier) og kirken.

Albats giver os både de officielle og hendes egne estimater for KGB's budget (ss. 55-56), og hun gennemgår KGB's samlede organisation plus giver os data for militærrets ressourceforbrug. Nok så tankevækkende giver hun tal for ratioen mellem hver enkelt ‘tjekist’ i Sovjettiden – 1 pr. 428 sovjetborgere – og så i Jeltsins angiveligt demokratisk driftsikre Rusland, hvor ratioen efter den reformvenlige Barannikovs indsats endte på en ratio med en efterretningsagent pr. 297 russere (ibid.: 23).

Altså en dramatisk forhøjelse af mandsopdækningen af den enkelte

borger, hvad der i sig selv berettiger til at tale om politistat og afsporet overvågningssamfund.

Hendes beretning gør det også klart, at KGB's magt gjorde organet til et næsten 100 pct. sikkert tilflugtssted for de værste svindlere og gangstere såsom oberts Bojarskij. Han levede op til sit navn – teede sig som en anden bojar og udplyndrede en rig kvinde i Harbin; hun blev fængslet; han derimod kunne senere leve i sus og dus som overopsynsmand for det hemmelige politi i Tjekkoslaviet i 1950'erne. Hans fald skyldtes fumlerier, da han forbedrede skueprocessen mod Slansky.

Alligevel emmer Albats' analyse ikke kun af vrede mod den kriminelle sovjetiske magtstruktur; hun har overskud til empati over for visse af bødlerne, der indvier hende i den groft menneskefjendske og rent ud fascistiske skoling, de gennemgik, på basis af Lenins lære.

Magtens trekant

Brian D. Taylor (2011) tager tråden op der, hvor Albats' analyse ender. Som professor i statskundskab med flere hovedværker inden for Ruslandsforskningen bag sig (fx *Politics and the Russian Army: Civil-Military Relations, 1689-2000*; anmeldt andetsteds af mig; O.A.) går han politologisk til sagen, dog uden at blive kedelig.

Således får vi smagsprøver på vore dages russiske folkevid: En mand i

en sporvogn tiltaler en medpassager med en byge af spørgsmål: "Er De fra Kreml? Er de fra KGB? Er De fra Skt. Petersborg [Putins gamle magtbase]?" Først da den forundrede medpassager har svaret nej til alt, lyder det: "Så tag lige og la' vær' at træde mig over tæerne."

Sagen er jo, at mandens spørgsmål siger et og andet om den oligarkiske magtens trekant i Putins Rusland. Taylors fremstilling udgør en logisk fremadskridende kulegravning af Putin-periodens i virkeligheden fejlslagne bestræbelser på statsopbygning.

Taylors gennemdokumenterede og yderst sobre værk trækker gulytæppet væk under de mange analytikere, der – måske under indtryk af Putins egen statsbegejstrede retorik – anerkender ham for at have ryddet op og skabt ordentlige tilstande oven på de turbulente år under præsident Jeltsin – se fx Karsten J. Møllers ellers udmærkede *Fra kaos til Putin* (2008).

Blandt andet henleder Taylor opmærksomheden på Vadim Volkovs analyser (Taylor, 2011: 76-77). De godtgør, at mafiavædet blev brudt i Jeltsins sidste år ved magten, ergo bestod hans bedrift som statsmand i dels en delvis nødvendig nedbrydning af den russiske stat, dels en betragtelig statsgenopretning som "the most important change" (ibid.: 304).

Det er et forhold, som Putin lyver om, når han lægger al skylden for Ruslands problemer på sine umid-

LITTERATUR

delbare forgængere, ligesom han skamløst tager æren for Ruslands økonomiske genopretning (ibid.: 301 ff.). Dermed forbliver denne indsigt hemmelig for den menige russer.

Taylor præsenterer sin afhandling som en, der tager tråden op fra Volkov i sit fokus på magtudøvelsens karakter. Han lægger otte analytiske snit i bogen og går til værks under overskriften "*Bringing the Gun Back In*", et ordspil på det toneangivende statsteoretiske værk af Skocpol m.fl.: "*Bringing the State Back In*".

Taylor kritiserer nemlig nutidens statskundskab for at være blevet blind for dramaet i statens dannelse; for at være degenereret til harmløs forskning i forholdet mellem stat og marked.

Det er forholdet mellem stat og borger, det drejer sig om siger Taylor: Beskytter staten, dvs. dens officielle magtudøvere for alvor borgeren; agerer de ud fra hensynet til hele samfundets ve og vel, eller er de fløjtende ligeglade og meler deres egne kage? Han foretager en meget vigtig sondring mellem *statsævne* (state capacity) og *statskvalitet* (state quality). Det sidste svarer til det danske begreb god regeringsførelse, vel at mærke i betydningen *upartisk, uegennyttig embedsførelse* (ibid.: 17).

Der, hvor Taylor, vil have læseren hen, er til at begribe den altafgørende betydning af en retsstat som et altafgørende gode for det enkelte

individ i første omgang, men i anden række så sandelig også for staten selv, fordi den så kan komme ind i en god cirkel af lovydighed, respekt for og hjælp til politiets arbejde og dermed offentlige besparelser på den konto.

Idéalet

Af den grund er det alt andet end etnocentrisk og snæversynet at gøre den vestlige verdens *borgerlige stat* til idéalet (civil states), som Taylor eksplicit gør s. 19.

Borgerlige retsstater er de eneste, der formår at kombinere høj statsevne – stor statslig slagkraft – med høj statskvalitet – dvs. statslig anstændighed og ansvarsfølelse over for borgerne, altså autoritet i Webers moderne lovbaserede forstand.

Taylors *Figure 1.1* s. 20 viser, at når lav statskvalitet kombineres med høj statsevne – eksempelvis Putins Rusland, der unægtelig har en stor offentlig sektor af magtudøvere og bureaukrater – bliver resultatet en *politistat* (police state), dvs. en stat, der tjener magthavernes interesser og tilsidesætter de menige borgeres behov.

Totalitære stater som Sovjetunionen og mere bureaukratisk-autoritære stater er Taylors to skoleeksempler på politistater i samfundsvidenskabelig forstand. Egentligt svage stater, der hverken udviser statsevne eller statskvalitet findes naturligvis også, typisk blandt ulandene. I sin

Rusland-analyse arbejder Taylor tillige med begrebet patrimonialisme (s. 27 ff.). Begrebet henviser til Ruslands tradition for, at zarerne og deres efterfølgere behandlede landet og dets indbyggere som deres personlige ejendom med korrupte embedsmænd som eneste mellemlid. Alternativet til patrimonialisme som forvaltningsform er den weberianske ubestikkelige embedsmand.

Kvalitetskontrol

Hvad angår kvalitetskontrollen med statens magtudøvelse bruger Taylor begreberne interne politipatruljer over for eksterne brandalarmer (s. 29 ff.).

Pointen er, at det er sidstnævnte, hvor politiet ikke står for overopsynet med sig selv, der er den mest effektive, fordi 'brandalarmer' består af mediernes, civilsamfundets (NGO'ers) og evt. ombudsmandens uafhængige kontrol med magthaverne. Det er denne 'fjerde statsmagt', der for alvor kan højne statens kvalitet, men kun forudsat, at den ikke chikaneres af regeringen.

Endelig skelner Taylor mellem stater, der bruger deres krudt på *undertrykkelse* og *udplyndring* af borgerne (predation & repression), over for stater, der bruger deres ressourcer på at *tage vare på borgerne* (protection); førstnævnte model gøres entydigt til Putin-modellen allerede s. 35. For selv om Putin ikke stod med nogen let opgave, da statsgenopret-

ning altid er svær, har han truffet de forkerte valg og skadet både statsevnen og i særdeleshed den russiske stats kvalitet: Putin "[...] *squandered important resources he had available to him (a rapidly growing economy, high personal popularity) and undermined his goal of building a strong and effective Russian state. Under Putin, coercive agencies increased their capacity to carry out extraordinary tasks, such as repression of economic and political rivals to state leadership. But they did not improve that much in carrying out routine tasks of fighting crime and terrorism and protecting private property rights. Further, they remained corrupt [...]*" (Taylor, 2011: 34 f.).

Sådan lyder bogens argument.

Det underbygges med tal og grafer om for eksempelvis det russiske politis groteske personaleforbrug s. 48 – langt over dobbelt så mange politibetjente pr. 100.000 indbyggere i Rusland (611) som i USA (244).

Det holdes op mod den skræmmende mordrate i Rusland, som har ligget konstant tårnhøjt i ikke bare Jeltsins, men også Putins Rusland, nemlig gennemsnitligt 26 mord årligt for hver 100.000 indbyggere (ibid.: 92). Tallet for Vesteuropa er 1 højst 2 mord årligt, for skoleskyderiernes USA er tallet ikke højere end 5-7 mord. End ikke i det barske Brasilien ligger mordraten højere end 15-20 mord, og kun i lande som Albanien, Haiti eller Venezuela finder man tal, der overgår de russiske volds- og kriminalitetsorgier.

LITTERATUR

Ikke at danske turister i Moskva skal frygte for livet; budskabet er, at Rusland er et unødvendigt farligt land for russerne selv at leve i. Baggrunden for misforholdet mellem på den ene side hæren af politibetjente og på den anden side deres katastrofalt ringe kriminalitetsbekæmpelse er, at betjentene kan finde på at udnytte fx kidnapninger til selv at afpresse penge af de pårørende som påvist af den russiske journalist Julia Latynina (ibid.: 313). Altså misbruger de deres stilling til ren og skær udplyndring af folk. Det ved russerne, derfor er tilliden til politiet helt i bund – langt under folks tiltro til hæren, der scorer højest blandt statens magtinstanser om end med udsving på kurven (ibid.: 206).

Sikkerhedstjenesten FSB, som KGB-veteranen Putin jo en overgang var chef for, nyder en popularitet omtrent midt imellem det decideret forhadte og foragtede politi og det nogenlunde respekterede russiske militær.

Det skal man dog ikke lægge alverden i, siger Taylor. Kun et mindretal af russere kommer trods alt i direkte clinch med FSB, hvorimod alle kender til politiet og dets uorder. FSB har været en nøgleaktør i kampen mod terrorisme i Rusland; en kamp, der kun delvis/muligvis og med grufulde menneskelige omkostninger har været en succes (ibid.: 250-283).

Grundet denne tvivlsomme sejr og på baggrund af Albats (1994) har

heller ikke disse *siloviki* meget at have deres påfaldende selvfedme i uanset FSB's større professionalisme. Således peger Taylor på netop Albats' betragtninger fra 2004 om den udemokratiske, retsstatsfjendtlige kultur, der har formet kontrolfreaken Putin.

Han fremhæver KGB-veteranen Tjerkessov (stavet Cherkessov på engelsk) – en nær allieret af Putin, som i 2004 og 2007 udgav et veritabelt tjekist-manifest. Et dokument, der fulgte oven på magtkampe tjekisterne imellem og skulle forlige dem i fælles kamp for Rusland, men som peger tilbage mod Albats' værste anelser om efterretningstjenestens transformation til at blive den essentielle statsmagt.

Taylor's kap. 2 rummer således en kyndig indføring i Ruslands forskellige magtministerier og *siloviki*.

Tre perspektiver

Der tales meget, men for det meste uden klarhed om disse *siloviki* og deres opstigen til magtens tinder. Her må man ifølge Taylor anlægge tre perspektiver – et sociologisk (*siloviki* som en samlet kohorte), et kremlogisk (*siloviki* som klaner) og et politologisk (*siloviki* som korporationer).

Den sociologiske synsvinkel ser i virkeligheden bort fra indbyrdes magtkampe mellem *siloviki*, hvorimod den anden peger på de mange varianter og rivninger mellem en-

keltpersoner. Her er frænde ofte frænde værst: fx Setjin vs. Patrusjev.

Det politologiske perspektiv drejer sig om FSB's rivalisering med politiet eller med Putins ord: "Vi i Tje-kaen brød os ikke meget om politiet" (Taylor, 2011: 67). Dette hovmod sættes i relief af Albats, som Taylor anser for FSB-ekspert. Hun tages her (ibid.: 165) til indtægt for, at FSB er gået efter at fortrænge det russiske indenrigsministerium MVD fra dets lukrative aftaler om at yde 'beskyttelse' til driftige russiske forretningsmænd. Ergo er FSB lige så meget som politiet blevet et kriminellet afpresningsforetagende og en kulsort parodi på Webers idealer.

Ikke overraskende scorer Rusland højt på listen over verdens mest korrupte lande, hvad Taylor også giver tal for. Han understreger det barokke i det forhold, når man betænker, at Rusland er et ganske rigt europæisk land. Hans Verdensbank-data for Ruslands statslige formåen (*Worldwide Governance Indicators/WGI*) udstiller yderligere Rusland som outsideren, der trods enorme ressourcer og enormt ressourceforbrug forbliver en temmelig fejlslagen stat.

Det er realiteten bag al Putins storladne snak om Rusland som en stormagt. Hertil bemærker Taylor i sin gennemgang af magtministeriernes indbyrdes andele af det russiske statsbudget (ibid.: 54-55), at tendensen for perioden 1999-2007 er voldsomt stigende bevillinger til de magtministerier, der forvalter rigets indre

sikkerhed – især MVD og FSB – på bekostning af forsvarsministeriet, der forvalter den ydre sikkerhed.

Så selv om Kreml udsteder bandbiller mod USA, NATO og andre ydre fjender, er det tydeligvis på hjemmebane, at man føler sig mest truet. I det hele taget fremstår Rusland hos Taylor som en temmelig idiosynkratisk politistat – en stat, der i kampen for at bevare grebet om sig selv af ideologiske grunde har til sidesat dens eneste sande allierede – brandalarmerne i form af kritiske medier og NGO'er. De kunne ellers hjælpe den med at udstille magtmisbrug.

I stedet slog Putin ind på NGO-fjendtlig lovgivning og skamløs hetz mod dem, fordi han er rundet af den anti-liberale anti-retsstatslige KGB-kultur. I konklusionen kommer Taylor lidt ind på denne forklaring og den mere strukturelle mulige forklaring i form af Ruslands ressourceforbandelse ('alt for høje olie- og gasindtægter'), idet sidstnævnte vitterlig gør Rusland til et eldorado for korrupte døgenigte.

Den onde cirkel

Denne forklaring har meget for sig, men Ruslands onde cirkel af *stat – inkompetence – mere stat – endnu mere inkompetence* mener Taylor tillige må forklares ud fra landets leninistiske fortid (s. 294 ff.).

Her henviser han til Ken Jowitt, der påpeger, at Lenins partivælde al-

LITTERATUR

drig formåede at opbygge en kultur af målrettet adfærd. Sovjetunionen sandede lynhurtigt til i inkompetence og ansvarsforflygtigelse – statsidioti for nu at tale rent ud af posen. Ruslands sovjetiske fortid udgør en destruktiv arv. Via Conor O'Dwyer taler Taylor om den leninistiske patrimoniale stat som den kræftknode, der den dag i dag slider på statskvaliteten. Altså en institutionel forklaring, der handler om stiafhængighed.

Men heller ikke det teoriapparat stiller Taylor sig tilfreds med. Han mener – og heri er denne anmelder enig – at det afgørende er og bliver de valg og fravalg, som Ruslands seneste ledere har truffet, som de ikke kan løbe fra.

Det svage punkt hos Taylor er, at han pudsigt nok har lovligt høje tanker om værdien af ideologiske projekter (s. 321). Det, som han i ramme alvor mener ville kunne løfte Rusland op af sølet, er noget så fluffy som en opbyggelig fortælling, som bureakraterne kunne tage til sig.

Taylor er selv er inde på, at Putins

efterfølger Medvedjevs kampagne mod 'retsnihilismen' ikke rigtigt har grebet sindene; den fik heller ikke tildelt ressourcer for alvor. Men den ramte ellers i plet med hensyn til statskvalitet og kunne være koblet til både Weber, Hegel og List – tre tyskere med åndeligt gods i af den slags, som russerne elsker at sige, at de elsker.

De to anmeldte bøger er skrevet af forfattere med vidt forskellig skrivestil om et nært beslægtet emne. Om man bedst kan lide den meget livlige og journalistiske fremstilling hos Albats eller føler sig mest tryk ved det metodiske og gennearbejdede hos Taylor er nok en smagssag.

Begge forfattere har begået originale, fremragende og helt uomgængelige analyser, der skærer ind til benet af det Rusland, vi i dag i 2013 står med – Putin version 2.0.

Det er et Rusland, der desværre lever op til Albats' og Taylors bange anelser: et korrupt Rusland fanget i politistatens reaktionære blindgyde.

Mette Skak er lektor på Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.